

EMPERYALİZM VE ZONGULDAK KÖMÜR HAVZASI

*Doç.Dr. Ali SARIKOYUNCU**

GİRİŞ

Özellikle XIX. yüzyılın başlarından itibaren önce ticaret, sonra da sermaye ihracı yoluyla Batı kapitalizminin Osmanlı topraklarına girişi hızlanmıştır. Bu arada Tanzimat hareketi, -ileride daha geniş açıklanacağı üzere- Batı kapitalizminin Osmanlı toplumunun öz kaynaklarından çıkar sağlaması için elverişli ortamı hazırlamıştı. Böylece Osmanlı topraklarına yerleşen yabancı sermayenin, maddenlerimize de el atması gecikmemiştir. Bu cümleden olarak Batılı devletler, Zonguldak kömür ocaklarının işletmeye açıldığı, 1848 tarihinden itibaren yöreyle ilgilenmeye başlamışlardır. Yöre topraklarını géologie (yer bilimi) ve exploitation (işletme bilimi) açısından ele alıp incelettirmişlerdir. Bu bakımdan Zonguldak kömür havzasının tarihi, emperyalist devletlerin Osmanlı topraklarında nasıl menfaat sağladıklarını çok açık yansıtan bir ayna niteliğindedir. Bir çalışmamız(*) sonucu gördüğümüz bu özellik ve daha önemlisi anılan konuda şimdiye kadar arşiv belgelerinden de faydalanmak suretiyle bir incelemenin yapılmamış olması, bizi daha ayrıntılı bir araştırmaya itti. Çalışmamızda, Zonguldak Kömür havzasının işletmeye açılışından 1940 yılına kadar uzanan çizgisi üzerinde duracağız. Çünkü 1940 yılında, Zonguldak havzası millileştirilmiştir. Kısacası asırlık bir zaman dilimi içerisinde, Zonguldak havzasındaki emperyalist faaliyetler, imkânlar ölçüsünde arşiv belgelerinden de istifade edilmek suretiyle incelenecektir.

Çalışmamız sonuçlandığında, Emperyalizmin Türkiye'ye girişinin bölgesel bir kesitinin ortaya çıkacağını umut ediyoruz. Ancak araştırmamız uzun zaman alacaktır. Bu nedenle elimizdeki konuyla ilgili bilgileri -genel hatlarıyla da olsa- araştırmacıların görüşlerini

* Ali Sarıkoyuncu *Milli Mücadele'de Zonguldak ve Havalisi*, Kültür Bakanlığı Yayını Ankara, 1992.

sunmayı yararlı gördük. Sunduğumuz kısımda, Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) öncesi havzadaki gelişmelere kısaca değinilmiştir. Bu arada emperyalizmin bölgeye nasıl girmiş olduğunun tesbiti açısından emperyalist devletler ile Osmanlı İmparatorluğu'ndan da söz edilmiştir.

1. Emperyalist Güçler ve Osmanlı İmparatorluğu

XVIII. yüzyıldan itibaren Avrupa'da meydana gelen büyük teknolojik ve ekonomik gelişmeler, hemen her sahada batılı devletlere üstünlük sağladı. Avrupa'da sanayi inkilâbının bir sonucu olarak bu devrede büyük hamleler yapılmıştır. Sanayinin gelişmesi ve üretim artışı sonunda XIX. yüzyıl Avrupa'sı, Dünyasına sanayi, sermaye ve üretim merkezi durumuna geldi¹.

Diğer taraftan bu yüzyılda, Avrupa bizatihi sanayinin ortaya çıkardığı problemlerle karşı karşıyayız. Sanayisi için hammaddeye, üretimi için de pazarlara ve sermayesi için emeğin ucuz olduğu, tekniğin ve sanayinin bulunmadığı ülkelere ihtiyaç vardır. Bu ihtiyaçları karşılamak, uygulanan himaye politikası nedeniyle Avrupa'da mümkün değildi. Bu yüzden Avrupa devletleri, kıtaları dışında yayılmaya başladılar².

Bu yüzyılın diğer bir özelliği ise; 1789 Fransız ihtilalinin getirdiği, millet, milliyetçilik, hürriyet gibi mefhumların kısa zamanda Avrupa'da yayılması sebebiyle; *Milletler ve Milliyetçilik çağı* olmasıdır. Ayrıca bu yüzyıl, Liberalizm, Demokrasi ve Sosyalizm gibi birbirini takip eden, çoğu defa birbirlerinin tersi olan fikir akımlarının geliştiği bir çağdır³.

Yukarıda da belirttiğimiz gibi endüstri, ulaşım, ticaret ve haberleşmede önemli ilerlemeler kaydedilmesi büyük devletlerin birbirlerine karşı daha cesaretle üstünlük siyaseti gütmelerine neden oldu. Bu ise aralarında rekabeti ve çelişkiyi artırmıştır⁴.

1. Bernard Lewis, "Osmanlı İmparatorluğu'nun İnhitâtı üzerine Batı Düşünceleri", çev. Salih Tuğ, *İTED* sayı: 1-2 (1959-1960), s.16 vd.; Bayram Kodaman, "Ermeni Mesalesinin Doğuş Sebepleri", *Türk Kültürü*, sayı: 219 (1961), s.224.

2. Selçuk, T. Trak, *İktisadi Tarihi*, İzmir 1960, s.152; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İstisadi Münasebetleri C.1*, Ankara 1974, s.68-69.

3. A. Fahir Atmaoğlu, *Siyasi Tarih (1789-1910)*, 3. baskı, Ankara 1975, s.96; B. Kodaman, a.g.m.s.224.

4. Raimando Luraghi, *Sömürgecilik Tarihi*; çev. Halim İnal, E. Yayınları, İstanbul 1975, s.171 vd.

İtalya'nın 1870'te, Almanya'nın ise 1871'de milli birliklerini tamamlamaları, özellikle Almanya'nın 1870'lerde Fransa'yı yenmesi devletler arası rekabeti büsbütün arttırdı. Bu durum, aynı zamanda Avrupa'daki dengeyi bozmuş, İngiltere'yi tek güç olmaktan çıkarmıştır⁵.

XIX. yüzyılda Dünya politikasının ve devletlerin dayandığı temel güçlerin büyük ölçüde değiştiği bir zamanda, Osmanlı Devleti bütün yenileşme gayretlerine rağmen duruma ayak uyduramadı⁶.

Esasen XVIII. yüzyılın başlarında hatta XVII. yüzyılda Osmanlı Devleti gücüne güvendiğinden Avrupa'da başlayan teknik gelişmeleri yakından takip edemedi ve onları ülkesine taşıyamadı⁷. Bu sebeple, Osmanlı Devleti'nde bir gerileme ve bozulma başladı. Bunda Koçî Bey risalesinde de belirtildiği gibi saray, bürokrasi, adliye ve silahlı kuvvetlerin bozulması ile, Avrupa Kıtası'nın yeni keşifler dolayısıyla zenginleşmesi, Osmanlı Devleti'nin güçlü devletlerle çevrilmesi ve iç isyanlar da etkili oldu⁸.

Böylece belirtilen nedenlerin sonucu olarak, Osmanlı Devleti 1699 Karlofça Andlaşması ile ilk defa toprak kaybetti. Gerilemeye başladıklarını anlayan Osmanlı devlet adamları, bu gidişi durdurmak için çareler aramaya başladılar ve bir dizi ıslahat yaptılar. Ancak yapılan ıslahat daha çok askeri ve mali konularda olduğu için pek faydalı olamadı⁹.

Hergeçen gün Osmanlı Devleti büyük topraklar kaybediyor. Devlet'in başkenti İstanbul'a doğru geriliyordu. Bu sebeple; Osmanlı yöneticileri bu durum ve artan Rus baskısı karşısında, Devlet'in devamı için ne olursa olsun *Batı'ya bağlanmak* yolunu çare olarak seçtiler¹⁰.

5. A. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.160-189.

6. Osmanlı İmparatorluğu'ndaki yenileşme hareketleri hakkında geniş bir literatür bulunmaktadır. Bu konuda şu eserlere bakılabilir: *Bernard Lewis, Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev: Metin Kıratlı, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara-1970; Niyazi Berkes, *Türkiye'de Çağdaşlaşma*, Doğu-Batı Yayınları, İstanbul 1978 Stanford J. Shaw-Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, C.I-II. çev. Mehmet Harmancı, E Yayınları, İstanbul 1983.

7. Y. Hikmet Bayur, *Türkiye Devleti'nin Dış Siyaseti* Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1973, s.4.

8. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, C.III, Ankara 1978, K.2, s.331. Bernard Lewis *a.g.e.*, 23 vd.

9. Stanford J. Shaw, *a.g.e.* s.279 vd.

10. Tevfik Çavdar, *Osmanlıların Yarı Sömürge Oluşu*, Ankara 1970, s.28-31.

Osmanlı Devleti'nin bu tutumu, emperyalist bir politika güden Batı için, kaçırılmaması gereken büyük bir fırsattı. Bu fırsatı en iyi şekilde kendi çıkarları doğrultusunda değerlendirmek isteyen Batı, 1838 ticaret sözleşmeleri ile işe başladı¹¹. 1840 Londra Anlaşması¹² sonrasında, İngiliz ve Fransız nüfusu Osmanlı ülkesinde kesin olarak yerleşti. Zira, 1839 Tanzimat Fermanı ile başlayan, 1856 Islahat Fermanı ile te'kit edilen, Reşid, Fuat ve Ali Paşalar'ın vefatlarına kadar sürüp giden ve Osmanlı tarihinin son derece önemli bir bölümünü teşkil eden *Tanzimat Devri* başlamıştı¹³.

Bu devrin en önemli özelliği, Osmanlı Devleti'nin devamı için, *Batı'ya bağlanmak* eğilimi, yani Batı'nın diplomatik, askeri, kültürel ve ekonomik yardımı temin edilmedikçe Devlet'in devamına imkan bulunmadığı görüşünün hakim olması ve bir himayenin temini için her türlü fedakârlığa katlanmak gereğinin benimsenmesidir. Bu dönemde, Batı'ya verilen tavizlerin Osmanlı Devleti'nin sosyo-ekonomik ve sosyo-kültürel yapısının yıktığını ve bütün Osmanlı toplumunun ekonomik ve kültürel yönden, dolayısıyla politik ve askeri bakımdan bağımlı bir *Yarı Sömürge* haline gelmesine sebep olduğunu, hiçbir şekilde saklamak mümkün değildir¹⁴.

Tanzimatçılar, Batı'nın kapitalist toprak ve ticaret düzenini Osmanlı toprak¹⁵ ve ticaret¹⁶ düzeninin yerini almasına fırsat verip köylü esnaf ve zenaatkârın dehşetli bir krizle karşılaşmalarına sebep olmuşlardır¹⁷. Ayrıca, Batı'ya verdikleri gümrük imtiyazları yoluyla da henüz gelenekçi üretim metoduyla çalışan Osmanlı Sana-

11. 1838 Ticaret sözleşmelerinin neticesi hakkında bilgi için bkz.: Ahmet Yücekök *Emperyalizm Yörüngesinde Osmanlı İmparatorluğu 1838 Ticaret Sözleşmeleri*" *SBFD*, C.XXIII, Sayı: 1-2 (1968), s.115 vd.; Mübahat Kütükoğlu, *a.g.e.* C.1, s.68 vd.; A.D. Novıçev, *Osmanlı İmparatorluğu'nun Yarı Sömürgeleşmesi*, çev. Nabi Dinçer, Ankara-1979, s.75-111.

12. Anlaşmanın metni için bkz: Nihat Erim, *Devletler Arası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri*, C.I, Ankara 1953, s.303-308.

13. Ercümen Kuran, "Tanzimat Hareketinin Türk Tarihinde Yeri" *Türk Kültürü*, C.IX, Sayı: 100 (1971) s.284.

14. Çavdar, *a.g.e.*, s.32-38, A.D. Novıçev, *a.g.e.*, gös. yer.; B. Kodaman, "Avrupa Emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğuna Giriş Vasıtaları", *Milli Kültür*, C.II, S.1 (1980) s.24-33.

15. Mirî

16. Lonca

17. Ömer Celal Sarç. "Tanzimat ve Sanayimiz", *Tanzimat I*, İstanbul 1940, s.247; Edward C. Clark "Osmanlı Sanayi Devrimi", çev. Yavuz Cezar *BTĐ*, CX XIV, s.82-83-84 19747 s.22 vd.

yiinin yıkımına zemin hazırlamışlardır¹⁸. Avrupa'dan alınan ve şartları son derece ağır borçlarla da devlet maliyesi iflasa sürüklenmiştir¹⁹. Tanzimat'ın iç ve dış politikasının Batı'ya bağımlılığı, ekonomik bağımlılık sebebiyle daha da artmıştır. Özellikle Abdülmecit devrinde (1839-1861), bakanlık hatta hükümet değişikliklerinin isteklere göre yapıldığını söylemek acı da olsa bir gerçektir²⁰.

1839 sonrasında, Batı'ya verilen ve yukarıda kısaca açıklamaya çalıştığımız tavizler sonucu, 1853'lerde Osmanlı-Rus çatışmasında, İngiltere ve Fransa Türk tarafını tuttular. Kırım savaşı (1853-1856), Osmanlı Devleti ve müttefiklerinin²¹ galibiyetiyle neticelendi²².

Osmanlı İmparatorluğu 1870'lere kadar siyasi yönde ciddi bir buhranla karşılaşmadı. Fakat, 1870 Prusya-Fransa savaşında, Osmanlı Devleti'nin dış siyasetinin dayanağı Fransa'nın yenilmesi büyük sarsıntı meydana getirdi. Rusya bundan faydalanarak 31 Ekim 1870'de, 30 Mart 1856'da imzalanan Paris antlaşmasının²³ Karadeniz'de Rus donanmasının bulundurulmasını yasaklayan 13. maddesinin kaldırıldığını ilan etti. Osmanlı Devleti bu olup bittiyi 13 Mart 1871'de Londra Konferansı'nda kabul etmek zorunda kaldı²⁴. Ali Paşa'nın ölümünden (7 Eylül 1871) sonra, ülkenin yönetimi sık sık değiştirilen ve birbirlerine düşman olan sadrazamlara verildi. Bu idareciler döneminde devlet ciddi bir buhranla karşılaştı²⁵. Osmanlı yöneticileri Tanzimat'ın ilk yıllarında Avrupa'da bol bol buldukları kredileri 1872 yılından itibaren son derece ağır şartlarla bile bulamaz olmuşlardı. Zira Batı, musluklarını kapamıştı²⁶.

18. Ahmet Yücekök, a.g.m.gös.yer: Niyazi Berkes, *Türkiye İktisadi Tarihi*, C: II, İstanbul 1970, s.277-279; Mübahat Kütükoğlu, a.g.e., C:I, gös.yer. Rifat Önsoy, "19 Yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu'nda Sanayileşme Teşebbüsleri", *Milli Kültür*, C.II s.3-4-5 (1980) s.7174.

19. Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.1, İstanbul (1940), s.35, 36; Mübahat Kütükoğlu, *Osmanlı-İngiliz İktisadi Münasebetleri*, (1838-1850) C.II, İstanbul 1976, s.109; M. Belin, *Türkiye İktisadi Tarihi Hakkında Tetkikler*, çev. M. Ziya, İstanbul 1981, s.284-288.

20. Stanley, L. Poole, *Lord Straldford'un Türkiye Hatıraları*, çev. Can Yücel, Ankara 1959, s.190.

21. Kırım Savaşı'nda Osmanlı Devleti'nin müttefikleri: İngiltere, Fransa ve Sardunya/İtalya'dır.

22. Akdes Nimet Kurat *Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk-Rus İlişkileri (1789-1919)* Ankara 1970, s.74.

23. Antlaşmanın metni için bkz; Nihat Erim, a.g.e., s.341-353

24. Tuncer Baykara *Türk Devrim Tarihi*, Ankara 1981, s.14-15.

25. Stanford J. Saw-Ezel kural Snaw, a.g.e., C.II, s.194-185.

26. İ. Hakkı Yeniay, *Yeni Osmanlı Borçları Tarihi*, İstanbul 1940, s.28.

girdiler. Bu da onları bloklaşmaya götürdü. Neticede Avrupa'daki emperyalist devletler ikiye ayrılmıştı. Esas olarak İngiltere ve Fransa bir yanda, Almanya ve Avusturya diğer tarafta idi. Daha sonra İtalya'nın, Almanya ve Avusturya ile Rusya'nın ise, İngiltere ve Fransa ile birleşmesiyle *Üçlü İttifak* ve *İtilaf* adlarıyla anılan iki blok meydana geldi³⁴. Bu bloklaşma ve diğer tarihi sebepler I. Dünya Savaşı'nın çıkmasına sebep oldu³⁵.

Osmanlı Devleti bütün gayretlerine rağmen İtilaf Devletleri ile anlaşma elde edemeyince, 1890'lardan itibaren yoğun ticari ve askeri münasebetler tesis ettiği Almanya ile 2 Ağustos 1914'te anlaşma imzaladı³⁶. Belirtilen bu gelişmeler sonunda, Osmanlı Devleti I. Dünya Savaşı'na Almanya'nın müttefiki olarak girdi³⁷.

I. Dünya Savaşı'nda Türk Orduları, Kafkas ve Galiciya cephelerinde Ruslarla; Makedonya'da Fransızlar ve Yunanlılarla; Çanakkale'de Fransa, İtalya, İngiltere ve sömürgeleriyle; Irak, Suriye ve Filistin cephelerinde ise; İngiliz askerleriyle savaştı. Sonunda Osmanlı İmparatorluğu İtilaf devletleri karşısında müttefikleriyle beraber yenilgiye uğramış ve 30 Ekim 1918'de Mondros mütarekesini imzalamak zorunda kalmıştı³⁸.

2. Emperyalist Güçlerin Zonguldak Kömür Havzasına Olan İlgileri

a) İngiltere'nin ilgisi

Daha önce de belirtildiği gibi XIX. yüzyıl, Avrupa'da Sanayi Devrimi'nin geniş olarak görüldüğü bir dönem olmuştur. İlk olarak

Fransız nüfuz bölgesi olarak kabul edilmiştir. Fransa'nın Anadolu'da ise iki ayrı bölgesi bulunmaktadır. Bunlardan birisi Ereğli'den Trabzon'a kadar uzanan bölge ile Ergani'ye uzanan bölgedir. Diğerisi ise, İzmir-Turgutlu-Afyon demiryolu ile Manisa-Soma Bandırma ve Burda-Mudanya demiryollarının geçtiği bölgedir. *Avusturya Nüfuz Bölgesi*: Almanya ve İngiltere'nin Anadolu'daki nüfuz bölgesinin güneyine ve İtalyan nüfuz bölgesinin doğusuna rastlayan bölgedir. *İtalyan Nüfuz Bölgesi*: Güney Batı Anadolu'da sınırları tam belli olmayan Muğla ile Antalya illeri arasında küçük bir bölgedir. (Sabahattin Selek, *Milli Mücadele Uluşal Kurtuluş Savaşı* C.I.Ağaoğlu Yayınları, İstanbul 1970, s.9-10).

34. *Üçlü İttifak veya İttifak Devletleri*: Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya'dır. *İtilaf Devletleri* ise, İngiltere, Fransa ve Rusya'dır. Ancak İtalya, 1915, sonları Üçlü İttifak'tan ayrılarak İtilaf Devletleri'ne katılmıştır. 1917 Bolşevik ihtilalından sonra Rusya'nın I. Dünya Savaşı'ndan çekilmesi üzerine Amerika Birleşik Devletleri ve Yunanistan'da İtilaf Devletleri safında yer alır.

35. A.F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.409-415.

36. Bu anlaşmanın imzalanış biçimi hakkında daha geniş bilgi için bkz.: *Harp Kabinelerinin İsticvahi*, Vakıf matbaası, İstanbul 1933, s.26 vd.

37. A. F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.418-422; Bu konuda daha geniş bilgi için bkz.: Kazım Karabekir, *Cihan Harbine Nasıl Girdik*, C.II, İstanbul 1937.

38. A.F. Armaoğlu, *a.g.e.*, s.423-457.

1750-1830 yılları arasında İngiltere'de yaşayan Sanayi Devrimi, daha sonraları diğer Avrupa ülkelerine yayılmıştır. 1800'den itibaren dokumacılıkta makinalaşma hemen hemen en yüksek noktasına ulaşmıştır.

Bilindiği gibi demir olmayınca makina yapılamaz. Bu nedenle kömür çıkarma, metalurjiyi geliştirme olanağı daha fazla olan bir başka sanayi dalı olarak ortaya çıkmakta gecikmemiştir. Zira buhar makinaları, dokuma işkollarının enerji kaynağı olması sebebiyle, sanayi devriminin önemli bir ögesi olmuştur. Ayrıca demiryollarının yapımına hız verilmesi, metalurji sanayiine yüklenen ikinci bir görevdi³⁹.

Bu bakımdan, İngiltere'nin dünyanın her tarafından elde edilecek hammaddelere ihtiyacı arttı. Osmanlı toprakları ise, hammadeler yönünden hem zengin hem de ulaşımı kolaydı. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti, 1838 ticaret anlaşması ve sonrası gelişmeleriyle amaçlarına uygun olarak ekonomik ve siyasi bakımdan denetim altına alınmıştı. Artık ortam, İngiltere için çok müsait duruma gelmişti⁴⁰.

Bu bakımdan 1849 yılında Galatalı Sarraflar vasıtasıyla Zonguldak kömür havzasıyla ilk ilgilenen emperyalist güç İngiltere olmuştur⁴¹.

Havza'nın idaresi Sultan Abdülmecit'in fermanıyla Hazine-i Hassa eline geçtikten kısa bir zaman sonra, zorluklarla karşılaşıldı. O sırada Havza'daki servetin çekiciliğine daha fazla dayanamayan Galata'daki İngiliz sarrafları harekete geçerek, Saray'dan elde ettik-

39. *Uzun Mehmet Kömür ve Ereğli*, Kdz. Ereğli Tarih Doğa ve Kültürünü Yaşatma Derneği Yayın No: 2, Kdz. Ereğli: 1988, s.8.

40. Orhan Kurmuş, *Emperyalizmin Türkiye'ye Girişi*, Sevinç Matbaası 3. baskı, Ankara, 1982, s.127.

41. İngilizler'in doğrudan Zonguldak kömür Havzası'yla ilgilenemelerinin nedeni o tarihteki mevcut yasalar sebebiyledir. Çünkü o tarihlerde bir yabancı, madenleri işletme hakkına henüz sahip değildir. Ancak bu yasak çok sürmedi. Bütün yeraltı zenginliklerini devlet malı sayan 1859 Toprak Kanununun yürürlüğe girmesinden üç yıl sonra, yeni bir maden yönetmeliği hazırlandı. Bu Yönetmelikle yabancılara Osmanlı vatandaşları tarafından kurulan maden şirketlerine ortak olma hakkı tanındı. 1867 yılında ise, yabancılar Hicaz Vilayeti dışında her yerde, taşınmaz mal edinme hakkını kazandılar. Bu gelişmenin doğal sonucu olarak, 1869 yılında yeni bir maden yönetmeliği yürürlüğe girdi. Bu yönetmelikle yabancılar maden arama ve çıkarma konularında Osmanlılarla aynı haklara sahip oldular (A. Gündüz Ökçün, *XX Yüzyıl Başlarında Osmanlı Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları*, Abadan'a Armağan, 1969'dan Ayrı Basım, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969, s.809; O. Kurmuş, *a.g.e.*, s.127-128).

leri kişilerle Havza'yı elde etme çabalarını yoğunlaştırdılar. Nihayet Haziran 1849 yılında yıllığı 30.000 kuruş gibi az bir miktarla Havza'yı kiraladılar⁴².

İngiliz Kömür Şirketi, bu kadar uygun koşullarla elde ettiği Havza'da hemen işe koyuldu. Ancak madenlerde çalıştıracağı yerli işçiyi bulamadı. Karadağlı ve Hırvat işçiler getirerek üretime başlayabildi. Çıkarılan kömürler küfelerle veya galeriler içine döşenen tahta raylar üzerinde tahta arabalarla dışarıya taşınıyordu. Buradan (Harmanlardan) iskeleye ise, hayvan sırtında çekiliyordu.

İngiliz şirketinin çok ilkel yöntemlerle ürettiği kömür yılda 50 bin tonu geçmiyordu. Bu üretim Donanımın ihtiyacını bile karşılamıyordu. Bu nedenle; şirketin işletme ruhsatı geri alındı⁴³.

1851 yılında İngilizler Havza'yı yeniden ellerine aldılar. İngiltere'den getirttikleri elemanlar⁴⁴ Havza'da yaptıkları düzenlemelerle⁴⁵ üretime yeni bir yön verdiler. Sayıları artan ocakların bir bölümünde istihkam askerleri çalıştırılmaya başlandı. Ancak 1853'te Kırım Savaşı'nın başlamasıyla ocaklardaki istihkam askerleri Havza'dan çekildi. İngiliz ve Fransız donanmalarının kömür ihtiyaçlarını karşılamak üzere Havza yeniden İngiltere yönetimine bırakıldı. İngiltere, 1856 yılına kadar Havza'yı kendi adına işletmiştir. Kırım Savaşı'nın sona ermesiyle Havza'daki yönetim yeniden Hazine-i Hassa'ya geçti.

Hazine-i Hassa, Havza'yı 1859 yılında Yorgaki Zafirapulos adında bir kişiye kiraya verdi. Zafirapulos'un sözleşmeleri 1 yıl devam etti. 1860'ta yolsuzluk yaptığı gerekçesiyle Zafirapulos'un sözleşmesi sona erdi. Daha sonra Havza İngilizler'in yönetimine verildi⁴⁶. Ancak İngiliz yönetimi, kendisinden satın alınan kömür miktarını artırmak amacıyla üretimi düşürdü. Bu nedenle 1861 yılında İngiliz şirketinin sözleşmesi iptal edildi⁴⁷.

42. Ahmet Naim, *Zonguldak Havzası Uzun Mehmet'ten Bugüne Kadar*, Hüsnü Tabiat matbaası, İstanbul 1934, s.21.

43. Ahmet Ali Özeken, *Ereğli Kömür Havzası Tarihi Üzerinde Bir Deneme 1848-1940*, Kenan Matbaası, İstanbul, 1944, s.2-4.

44. John Barkley ve George Barkley adlarında iki maden mühendisiyle, 8 Ocak deneticisi (A. Naim, a.g.e., s.24).

45. Yeni maden kuyuları açtılar. Kozlu ve Üzülmöz'e demiryolu döşediler. Ocaklarda çalıştırdıkları yerli ameleleri de eğittiler (*Sina Çiladır Zonguldak Havzasında Emperyalizm, 1848-1940*, Aydınlık yayınları, Ankara, 1974, s.8.

46. A. Naim, a.g.e., s.26-27.

47. a.g.e., s.28.

Böylece İngiltere Havza'yı ilk ele alan fakat fazla bir varlık göstermeden Havza'dan çekilen ilk emperyalist güç oluyordu⁴⁸.

b) Fransa'nın İlgisi

Havza'da üretilen kömürlerin %40'ının ülke dışına ihraç edilmesine 1882 yılında izin verilince, Havza yabancı sermaye akımına uğradı⁴⁹. Yabancı Sermaye grupları arasında Fransa da vardı. Ancak, Fransız emperyalizminin hangi şartlar içinde yöreye girdiğinin daha iyi anlaşılabilmesi için, Osmanlı Devleti'nin 1882'lerdeki mali durumuna, kısaca da olsa göz atmak yararlı olacaktır.

1854 yılında Kırım Savaşının (1853-1856) masraflarını karşılamak üzere İngiliz ve Fransız bankerlerinden yapılan ilk dış borçlanmadan beri, Osmanlı Maliyesi gittikçe bozulmaya başladı. Yirmi yılda, yurtdışında on defa borç alındığı ve 1871 ile 1874 arasında gelirin %20 artmasına rağmen devletin bütçe açığı bir türlü kapatılamıyordu. 1874 mali yılında bu açık yaklaşık 5 milyon altına, borçları ise 200 milyon altına ulaşmıştı⁵⁰.

Bu durum karşısında Devlet 6 Ekim 1875 tarihli bir irade ile mali iflasını ilan etti. Buna göre, dış borçların faiz tutarının yarısını beş yılda nakden ödeyecek, öbür yarısını da %5 faizli tahvillerle karşılayacaktı⁵¹.

Kuponların yarı karşılığının ilk ödemesi 1876'da bir kere yapılabildi. Bu tarihten sonra vadesi gelen ödemeler tedavülde kaldı. 1876 ve 1877 yıllarında on yedi milyon liralık kağıt para çıkarılarak durumun düzeltilmesine çalışıldı. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı sonrasında, 13 Haziran 1878'de başlayan Berlin Konferansı'nda Osmanlı Devleti dış borçlarının ödeneceğini taahhüt

48. İngiltere'nin Havza'da tutunamamasının sebepleri şöyle açıklanabilir:

1. Havza'da ilk defa kömür işletilmeye başlanmış olması nedeniyle üretim teknolojinin yeterli seviyede bulunmaması ve çalıştırılan amelenin işin yabancısı olması,
2. Bahriye Nezareti'nin aldığı kömürlerin bedelini zamanında ödeyememesi.
3. Üretimin yetersiz olduğu zamanlarda eskiden olduğu gibi İngiltere'den kömür ithal edilmesi,
4. Üretilen kömürlerin Bahriye Nezareti dışında başka bir yere satışının yasaklanması,

Bunlardan daha önemlisi, O tarihlerde Havzanın belirtilen nedenlerden dolayı, İngiltere'nin emperyalist amacına tam uygun bulunmamasıdır.

49. A. Naim, *a.g.e.*, s.39.

50.ERCÜMEND KURAN, "Osmanlı Yenileşme Hareketleri" *Türk Dünyası El Kitabı*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976, s.1009-1010.

51. Y. Hikmet Bayur, *Türk İnkılabı Tarihi*, C.1 İstanbul, 1940, s.36.

etmişti⁵². Bu sebeple, Osmanlı yetkilileri, 22 Kasım 1879'da Galata Bankerleri ve Osmanlı Bankası temsilcilerinden kurulu bir heyetle bir anlaşmaya vardı. Bu anlaşma hükümlerine göre, 13 Ocak 1880 tarihinden itibaren iç ve dış borçlar için yılda 1.350.000 lira ayrılacak ve buna içki, tuz, balık avı, damga, ipek ve tütün vergileri karşılık gösterilecekti. Heyet bir şirket halinde bu vergileri toplayacaktı. 1.350.000 liranın 1.100.000 liralık kısmı iç borçlara ayrıldığı için, savaş tazminatı olarak alacağı olan Rusya itiraz etti. Tabii diğer alacaklılar da bundan memnun kalmamışlardır. Bu sebeple, çözüm olarak Devletin bütün iç ve dış borçlarının tek elden ödenmesi fikri ortaya atıldı. Neticede devlet içinde devlet olan Duyun-u Umumiye İdaresi kuruldu⁵³. Bu idarenin başkanlığını ise, emperyalist ülke Fransa ile İngiltere yapmaktaydı⁵⁴.

Böylece Osmanlı İmparatorluğu ekonomik, siyasi ve mali bakımdan Batı'nın vesayeti altına alınmıştı. Başka bir ifadeyle; Kömür havzasının da emperyalizmin eline geçmesi için şartlar olgunlaşmıştı. Bunun bilincinde olan Fransa bu fırsatı değerlendirdi. Yukarıda da belirtildiği gibi, Zonguldak kömür havzasından üretilen kömürün %40 oranında ihracı serbestleşince 1892 yılında Ereğli Şirket-i Osmaniyesi Soci  t   d'Heracl  e adında bir Fransız şirketi kuruldu⁵⁵.

O yıllarda yabancıların (Padişah Vakfı olduğundan) Zonguldak kömür havzasında yatırım yaparak çalışmalarına kanunlar izin vermiyordu⁵⁶. Buna mukabil, bir Türk azınlık elde ettiği imtiyazını kendisi kullanabileceği gibi bir başkasına devretmek hakkına sahipti⁵⁷. Bu yüzden İstanbul'da işletme imtiyazı alıp satan bir grup bile türemişti⁵⁸.

Açıklanan nedenden dolayı Ereğli Şirketi de Bahriye mimarı Yanko Efendi'yi elde etti⁵⁹. Yanko Bey, gerçekte Fransız sermayesi-

52. Berlin Andlaşması'nın metni için bkz. N. Erim, *a.g.e.*, s.403-424.

53. Hüseyin Avni, *Bir Yarım Müstemleke Oluş Tarihi*, Sinan Matbaası, İstanbul 1932, s.35-36, Duyun-u Umumiye hakkında daha fazla bilgi için bkz: *Tanzimattan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C.3, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s.641-716.

54. *Mufassal Osmanlı Tarihi*, C.VI, İskit Yayınları, İstanbul 1963, s.3346-3347.

55. Vedat Eldem, *Osmanlı İmparatorluğu'nun İktisadi Şartları Hakkında Bir Tetkik*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Tisa Matbaacılık, Ankara, 1970, s.208. Bu şirket hakkında daha fazla bilgi için bkz. E. Pech, *Manuel des Soci  t  s Anonymes Fonctionnet en Turguie*, 5. baskı, Constantinople, 1911, s.163 vd.

56. A. Naim, *a.g.e.*, s.45 dipnotu.

57. A.G.   k  n, *a.g.e.*, s.808.

58. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz.: O. Kurmuş *a.g.e.*, s.227-230.

59. *Takvim-i Vakayi* (3 Mart 1325) s.156. s.6.

nin bir aleti, daha doğrusu, Ereğli Şirketi adına hareket eden bir kişiydi⁶⁰. Bu yüzden Yanko Efendi, 1892 yılında elde ettiği Kozlu Liman inşası imtiyazını Osmanlı Bankası himayesinde bulunan Ereğli Şirketi'ne devretti⁶¹. Böylece Fransızlar 1849'da İngilizlerin yaptıkları gibi, Osmanlı uyruklu kişilerin yardımı ile, İmparatorluk kanunlarına rağmen, Zonguldak kömür havzasına ilk adımını atmıştır⁶². Kozlu için alınan liman inşası imtiyazı, 25 Teşrin-i Sâni 309 (1894) tarihli yeni bir fermanla Zonguldak'a çevrilmiştir⁶³.

Bu ferman gereği, yapılacak limanın "Mukavele ve Şartnamesi" Ereğli Şirketinin liman yapmaktan amacını açıklayan bölümlerle doludur. Örneğin, liman ve rıhtım hafriyatında veya inşaatlarında kullanılacak taşların çıkartılacağı yerlerde maden kömürü damarına rastlanırsa, bu damarı işletme hakkı Ereğli Şirketi'nin olacaktır. Bu da göstermektedir ki, Zonguldak'ta liman yapımı, gerçekte Ereğli Şirketi'nin kömür havzasını ele geçirme politikasını maskeleymektedir⁶⁴.

Zira, Ereğli Şirketi, sözkonusu liman "Mukavele ve Şartnamesi'nin 3. maddesine göre hafriyat veya inşaatlar havzada istediği yerden taş çıkarmakta serbestti. Buna göre "taş çıkarıyorum" diye istediği yerde kazı yapabilmekte ve tesadüf ettiği maden damarlarının işletme hakkına sahip bulunmaktaydı⁶⁵.

Ereğli Şirketi, 4.5 milyon Frank harcayarak Zonguldak mendireğini inşâ etti⁶⁶. Liman inşaatı bitince, bu kez de kömür havzasındaki demiryollarıyla ilgilendi. Sözkonusu mukavelenin 10. maddesinde, Zonguldak demiryolunun, Çatalağzı ve Kilimli demiryolları ile birleştirilmesi işinin gerçekleştirilmesi Bahriye Nezareti'ne bira-

60. Yanko Efendi, Ereğli Şirketi adına çalışmanın mükafatı olarak 1908 yılında Ereğli Şirketi'nin yönetim kuruluna üye seçilmiştir (E. Pech *a.g.e.*, s.166).

61. A.A. Özeken, s.44.

62. S. Çıldır, *a.g.e.*, s.25.

63. A. Naim, daha önce Kozlu için verilen imtiyazın Zonguldak'a çevriliş sebebini şöyle açıklamaktadır: "Mendireğin bidayette Kozlu Maden Mevkiinde yapılması kararlaştırılmıştı. Fakat bu sıralarda *Gelik* muntikasında işleyen Eseyan şirketi ortaklarından; Uncu Mehmet Efendi, Karamanyan ve Esayan Efendiler limanın kendi muntikalarına yakın olan Zonguldak'a yapılmasını istiyorlardı. Bahriye Nazırı ile de araları çok iyiydi. Binaenaleyh bu isteklerini kolayca terviç ettirmeye muvaffak oldular. Bu suretle 25 Teşrin-i Sâni 309 tarihli bir fermanla limanın Zonguldak'a yapılması kararlaştırıldı" (A. Naim, *a.g.e.*, s.45-46).

64. A.A. Özeken, *a.g.e.*, s.45.

65. S. Çıldır, *a.g.e.*, s.27-28.

66. A.A. Özeken, *a.g.e.*, s.45.

kılıyordu. Ancak, anılan Bakanlık bu işi iki yıl içinde yapamaz ise, o takdirde Mimar Yanko'nun demiryollarının birleştirilmesi işini üzerine alabileceği belirtiliyordu. Daha doğrusu onun aracılığı ile Ereğli Şirketi'ne devredilecekti. Çok yetersiz bütçesiyle Bahriye İdaresinin bu işi yapamayacağı aşikârdı. Nitekim Bahriye, aradan beş yıl geçmesine rağmen bu işi henüz başaramamıştı. Bunu fırsat bilen Fransız Şirketi, Zonguldak, Kozlu, Kilimli, Çatalağzı demiryollarının işletme imtiyazını istedi. Bunun üzerine, 2 Temmuz 1897 tarihinde yapılan mukavele ile kömür havzası demiryollarının işletilmesi Ereğli Şirketi'ne bırakıldı⁶⁷.

Böylece kömür havzasını tek elden sömürmek için çalışan Fransız sermayesi davasında başarıya ulaşmış sayılırdı. Çünkü yörenin "Karaelması" ile birlikte can damarı olan liman ve demiryolları Ereğli Şirketi'nin eline geçmiş bulunuyordu.

Zonguldak, Kozlu, Kilimli ve Çatalağzı demiryollarının işletme imtiyazını elde eden Ereğli Şirketi, bir süre kömür nakliyatı ile uğraştı. Kömür nakliyatı, şirketin yöre kömür ocaklarını elde etmek için beklediği fırsatları hazırlayan zahiri bir işti. Gerçekten kısa bir süre sonra Ereğli Şirketi; bu defa da Kartali ve Pañçiri Beyler vasıtasıyla Hazine'ye ait kömür ocaklarını Tersane-i Amire'ye ucuz kömür vermek koşuluyla elde etti⁶⁸.

Liman ve demiryollarını elde eden Ereğli Şirketi, büyük bir sermaye ile yörede kömür işletmeye başlayınca rakip şirketler iflâs etmeye başlamışlardı⁶⁹. Böylece yöredeki diğer şirketler için sıkıntılı bir dönem başlamıştı. Bu durumda Ereğli Şirketi sürekli yararlanıyordu. Üretimi bırakan kuruluşların ocaklarını da satın alarak yöredeki sömürge alanını devamlı genişletiyordu⁷⁰.

Ereğli Şirketi, bir taraftan iflas eden şirketlerin, yalnız çalışan madencilerin ocaklarını elde ederek, diğer taraftan da hafriyat sonucunda elde ettiği kömür damarlarını işleyerek kömür üretimini artırdı. Bu üretim artışı, yan sanayi kuruluşlarının yapılması ihtiyacını ortaya çıkardı. Bu nedenle Ereğli Şirketi, 1897'de 1 no'lu kömür

67. S. Çıldır, *a.g.e.*, s.28-30.

68. A. Naim, *a.g.e.*, s.44-48.

69. Ereğli Şirketi 1892'de kurulduğu zaman yörede faaliyette bulunan 124 Ocak sahibi bulunmaktaydı. Bu ocak sahiplerinden 45'i Türk, 79'u azınlıklara aitti. Ereğli Şirketi'nin başlangıçta sermayesi 5 Milyon kuruş iken, 1914'de 139 Milyon kuruş'a ulaşmıştı (V. Eldem, *a.g.e.*, s.99-100).

70. H. Avni, *a.g.e.*, s.47.

yıkama fabrikasını, 1899'da Kok ve Briket fırınlarını, yine 1899'da da tamirhaneyi yaptırdı⁷¹.

1900 yılında büyük bir fırtına sonucu Ereğli Şirketi'nin 4,5 milyon altın Frank harcayarak yaptırdığı Mendirek 24 saat içinde harap oldu⁷².

Bu olay sonunda şirket malî yönden sarsıntı geçirdi⁷³. Ancak, Osmanlı Bankası 140 bin altın lira ile Ereğli Şirketi'nin yardımına koştı. Şirket kısa zamanra toparlandı. Derhal mendireği yaptırdı. Bir taraftan da daha önce yaptırdığı sanayi tesislerinin yenilerini vücuda getirdi. Bunların başlıcaları: 1902'de yaptırdığı Gelik asma havai hattı ile, 1903'de inşa ettirdiği kömür yıkama fabrikasıdır⁷⁴.

1907'den itibaren Şirketin tekrar eski gücüne kavuştuğun görüyoruz. Çünkü, bu tarihte sermayesini 10 Milyon Frank arttırarak Ereğli Şirketi'nin başına *Regie Generale des Chemins de Fer'in*⁷⁵ Yönetim Kurulu eski Başkanı Conte Vitalis geçmişti⁷⁶.

Conte Vitalis bütün ocakları satın almak ve kömür havzasını demiryolu ile Haydarpaşa'ya dolayısıyla Paris'e bağlamak istiyordu⁷⁷. Bu şekilde, yöreye bir Fransız kolonisi haline getirmek emelinde olan Vitalis zengin ve mabeynce nüfuzluydu. Osmanlı devlet ricali üzerinde etkindi. Bunun için projesinin onaylanacağından emindi. Ancak karşısına mabeynci Ragıp Paşa çıktı. Ragıp Paşa Ereğli Şirketi'nin en çok sıkıntı içinde bulunduğu 1900 yılında gelmişti. Paşa kendisinin mabeyndeki yeri ve nüfuzundan yararlanıp Kozlu ve Kilimli bölgelerinde işletilmeyen ocakları da satın almıştı. Kozlu'da maden kuyuları açtırmış, zamanına göre teknik maden üretimine başlamıştı. Özellikle Kilimli ve Kozlu bölgelerindeki çalışmaları ile kısa zamanda Ereğli Şirketi'nin tek rakibi haline gelmişti. Eğer Conte Vitalis'in önerileri kabul edilseydi, bu durumdan

71. A. Naim, *a.g.e.*, s.60; Ç. Çıladır, *a.g.e.*, s.33.

72. S. Çıladır, gös. yer.

73. Ahmet Naim, Şirketin iflasını başka sebeplere de bağlamaktadır: "Esasen Ereğli Şirketi büyük masraflara gitmişti. Bir taraftan da suistimal içinde yüzüyordu. Koparılan imtiyazlar, geniş müsaadat ve saire öyle kolay kolay elde edilemiyordu. Osmanlı İmparatorluğu ricaline külliyetli miktarda rüşvet sunuluyordu. Limanın yıkılması, malî muvazenesi bozulmuş olan Şirketi iflâsa sürükledi. Tediyeatını dört ay tatil etti" (A. Naim, *a.g.e.*, s.61).

74. S. Çıladır, *a.g.e.*, s.34.

75. Demiryolları Şirketleri

76. A.A. Özeken, *a.g.e.*, s.47.

77. A.A. Özeken, s.47, S. Çıladır, *a.g.e.*, 35-36.

Ragıp Paşa zararlı çıkacaktı. Bu yüzden Paşa, bu konuda yetkili olan kişileri etkileyerek, Vitalis'in projesinin kabul edilmemesi için büyük bir çaba sarfediyordu⁷⁸.

Conte Vitalis, projesinin karşısına çıkan bu engeli nüfuz ve etkisiyle aşamayacağını anlayınca Ragıp Paşa'nın ocaklarına karşılık 150 bin altın önerdi. Fakat Ragıp Paşa bunu kabul etmedi. Bu arada 10 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet ilan edildi. Dolayısıyla yönetim değişikliği, Vitalis'in projesinin gerçekleşmesine mani olmuştu⁷⁹.

Ereğli Şirketi, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra tekrar iflasa sürüklendi. Kont'un projesi gerçekleşmeyince, daha önce borsada yükselen Şirket aksiyonları birdenbire düşüş yaptı. Ancak, bu defa yine imdadına yetişen Fransız Sermayesi sebebiyle Şirket iflastan kurtuldu⁸⁰.

Ereğli Şirketi, 1911 yılında Osmanlı Hükümetinden elde ettiği imtiyazlarla⁸¹ yeniden eski gücüne kavuştu. 1914 yılında Şirketin sermayesi 130 milyon altına ulaştı. İşçi sayısı ise, 4500'e yükselmişti. Ayrıca bu yıllarda 700'e yakın müstahdem ve mühendis çalıştırmakta idi⁸².

Ancak, aşağıda daha geniş olarak açıklanacağı gibi, 1910'lu yıllardan itibaren yöreye Alman emperyalizminin el atması özellikle I. Dünya Savaşı (1914-1918) boyunca kömür havzasının yönetimi anılan devlete bırakılması, Ereğli Şirketi'nin aleyhine olmuştur. Fakat, şirketin savaş sonrasında özellikle Fransızların 8.3.1919'da Zonguldak'a asker çıkarmalarıyla kömür havzasına yeniden hakim olduğunu görüyoruz⁸³.

c. Almanya'nın İlgisi

Ragıp Paşa, II. Meşrutiyet öncesinde ocakların kendisi işletmekteydi. İlk zamanları başarılı olmuş, daha önce de ifade edildiği üzere bir ara Ereğli Şirketi'nin en kuvvetli rakibi olmuştu. Ereğli Şirketi de, Ragıp Paşa yönetimindeki Sarıcazadeler Şirketi'ni diğer

78. S. Çıladır, *a.g.e.*, s.36-37.

79. A. Naim, *a.g.e.*, s.63-65; A. A. Özeken, *a.g.e.*, s.47.

80. A. A. Özeken, *a.g.e.*, s.42-49.

81. 1911 yılında Ereğli Şirketi'ne verilen imtiyazlar için bkz: S. Çıladır, *a.g.e.* s.52-54.

82. V. Eldem, *a.g.e.*, s.100.

83. ATASE Arş. Kl: 22, D: 45-87, Fh, 28-30.

emperyalist ülkelerin kömür havzasına girmesi için basamak teşkil eder endişesiyle tasviye etmek istemişti⁸⁴.

Ereğli Şirketi ile Sarıcazadeler Şirketi arasındaki bu zıtlaşma, giderek Alman emperyalizmi lehine bir gelişme gösterdi. Zira Ragıp Paşa'nın anılan başarısı pek uzun sürmedi. Paşa bir süre sonra ocakların işletme hakkını ton başına bir şilin karşılığında kömür komisyoncusu Abacıoğlu'na devretmek zorunda kaldı⁸⁵.

Abacıoğlu, Ragıp Paşa'nın ocaklarını aldıktan sonra Kozlu'da bir kömür yıkama tesisinin yapımına başladı. Ancak, Abacıoğlu mâlî yönden sıkıntı ile karşılaştı. Bu yüzden, önce bir İngiliz İştiraki ile özel bir şirket kuruldu. Fakat yeterince sermaye temin edilemedi. Bunun üzerine sermayesinin büyük bir çoğunluğu Belçika zenginlerine ait olmak üzere bir şirket kuruldu. "*Charbonnages Réunies d'Héraclée*" adındaki bu şirketin idari merkezi de *Brüksel*'de bulunuyordu⁸⁶.

Bu şirketin çıkardığı aksiyonlarının büyük bir çoğunluğunu Alman zenginlerinden Hüga Stinnes satın almıştı⁸⁷. Bu şekilde şirketin yönetimini elde eden Hüga Stinnes hiç vakit geçirmeden Ragıp Paşa ile bir mukavele yaptı. Bu mukavele şartlarına göre, Hüga Stinnes madenleri 50 sene müddetle işletecekti. Ancak buna karşılık, Ragıp Paşa'ya ton başına 5 kuruş verecekti⁸⁸.

Böylece Zonguldak kömür havzasına sömürmek için İngiltere ve Fransa'dan sonra üçüncü olarak Almanya da el atmış oluyordu.

Alman emperyalizmi adına Zonguldak kömür havzasına giren Hüga Stinnes'in hemen yatırımlara giriştiğini görüyoruz. Deutsche Bank'ın da desteğiyle⁸⁹ Alman Şirketi önce bir kömür yıkama fabrikası inşa ettirdi. Daha sonra da Kozlu kömür üretim bölgesini bir havai hatla Zonguldak limanına bağlamak için faaliyete geçmiştir. Böylece bir boşaltma, yükleme iskelesi olmayan Kozlu bölgesi kö-

84. S. Çiladır, *a.g.e.* s.49.

85. A.A. Özeke, *a.g.e.*, s.50.

86. A.A. Özeke, *a.g.e.*, s.50.

87. A. Naim, *a.g.e.*, s.66.

88. *A.g.e.*, s.67.

89. Çünkü Deutsche Bank, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki demiryolları imtiyazını 1889'da elde ederek, bu defa da İmparatorluğun yeraltı ve yerüstü zenginliklerini yağlamak için faaliyete geçmiştir. (Rifat Önsoy, *Türk-Alman İktisadi Münasebetleri*, Ünal Matbaası İstanbul, 1972, s.54.

mürlerinin yüklenmesi Zonguldak Limanı'ndan yapılacaktı. Esasen Hüga Stinnes Limana sahip olup, Fransızların kurmuş oldukları Ereğli Şirketi'nin otoritesini yıkarak bütün kömür havzasında Alman hakimiyetini yerleştirmeyi tasarlıyordu⁹⁰.

Bu tasarının tahakkuk etmesi için ortam son derece olumluydu. Zira 1878'lerde Osmanlı Devleti, ithalatının %61'ini İngiltere'den yapmakta iken, 1910 yılında bu oran %35'e düşmüştür. Fransa'nın payı da %7 lik bir gerileme ile %18'den %11'e inmişti. Aynı dönemde, Almanya'nın ki ise, %6'dan %21'e yükselmişti. Ticarî ilişkilerindeki bu gelişmeyi Alman sermayesinin Türkiye'ye akması izledi. Sonunda Deutche Bank İstanbul'a yerleşti⁹¹.

Ayrıca, Osmanlı yöneticileri I. Dünya Savaşı arafesinde Almanlarla iyi ilişkiler içerisinde bulunuyorlardı. Hatta onlara karşı sempati duyuyorlardı. Neticede Osmanlı Devleti, Almanya yanında savaşa girince, Fransızlar yöreden çekilmek zorunda kaldılar. Ereğli Şirketi'nin ve kömür havzasının yönetimi "*Harp Kömür Merkezi*" adı altında kurulan bir komisyona bırakıldı. Bu komisyonun başkanlığına da Langue isminde bir Alman Albayı getirildi. Komisyonun diğer yöneticileri de Alman'dı⁹².

Bu şekilde ortam çok olumlu bir duruma gelince, Huga Stinnes hemen planını tatbikata koyuldu. Hatta Türk Erkan-ı Harbiyesi'ni de ikna ettiğinden, Harbiye Nezareti'nin bu işe 100 milyon lira harcamasını temin etti. Ancak Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndan yenik çıkması buradaki menfaatlarını da baltalamıştır. Bu yüzden Huga Stinnes elindeki aksiyonları İtalyan sermayedarlarına satmak zorunda kaldı⁹³. Böylece Almanya'nın Zonguldak havalisi ile olan ilgisi son buluyordu.

d) Rusya'nın ilgisi

Rusya, 1853'lerde "*Hasta Adam*" dediği Osmanlı İmparatorluğu topraklarının diğer emperyalistler tarafından sömürülmesine kayıtsız kalamazdı. O da çok geç kalmadan bu sömürü yarışına katılmalydı.

90. S. Çıldır, *a.g.e.*, s.50.

91. Doğan Avcioğlu, *Türkiye'nin Düzeni*, C.1, 4. Baskı Bilgi Yayınları, Ankara 1969, s.98.

92. A. Naim, *a.g.e.*, s.67-68; H. Avni, *a.g.e.* s.52.

93. A. Naim, *a.g.e.*, s.68.

Bu sebeple Rusya, Osmanlı Devleti'nin Balkanlardaki yenilgisinden (1912) istifade ederek, Karadeniz sahillerine yerleşmek istedi. Bunun içinde, 1913'te Rus Ticareti Hariciye Bankası İstanbul Şubesi Müdürü Gospedin Laskaridis yönetiminde bir şirket kurdu. Bu şirketin sermayesi 60 milyon lira idi. İsmi de Osmanlı Anonim Şirketi idi⁹⁴.

Bu şirket, hem Zonguldak'ta 113, 299 ve 362 numaralı ocakları satın aldı⁹⁵. Bu şekilde geç de olsa Rusya da Zonguldak kömür havzasındaki sömürü yarışına katılmış oluyordu.

Ancak, Rusya'nın bu şekilde Karadeniz sahillerine yerleşmeye çalışması Türk kamuoyunda tepkiyle karşılanmıştır. Bu yüzden Şirket İ. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla kömür havzasındaki faaliyetlerini genişletmeden tatil etmek zorunda kalmıştır⁹⁶.

Böylece I. Dünya Savaşı nedeniyle, Rusya'nun Zonguldak ve havalisini elde etme girişimleri sonuçsuz kalmış bulunuyordu. Ancak Rus donanması 1915 yılı içerisinde birkaç defa Zonguldak önlerine kadar gelerek şehri bombardıman etmiştir⁹⁷.

e. İtalya ve Yunanistan'ın İlgileri

1882 yılında Zonguldak kömür havzasından elde edilen kömürlerin %40'ının satışı serbestleşince yöredeki kömür işletmeciliği birden artmıştır. Bu yüzden 1892'de yörede işletilen ocak sayısı 124'e ulaşmıştır⁹⁸.

Daha sonraki yıllarda yörede açılan ocak sayısında artış olduğu gibi, şirketler sayısında da artış olmuştur⁹⁹. Bu şirketlerin birisi de *Kozlu Kömür Madenleri Osmanlı Anonim Şirketi*'dir. Bu şirket 1914'te kurulmuş olup, sermayesi 30.000 altın liradır. Bu sermaye Yunanistan'ın ve yerli Rumların yanısıra, bazı İtalyanlar'dan temin edilmiştir¹⁰⁰.

94. A. Naim, *a.g.e.*, s.70.

95. A.A. Özeken, *a.g.e.*, s.53.

96. A.g.e, gös, yer.

97. M. Şavran, *a.g.e.*, s.91.

98. V. Eldem, *a.g.e.*, s.99.

99. Zonguldak Kömür havzasında kurulan şirketler hakkında daha fazla bilgi için bkz: A.A. Özeken, *a.g.e.*, s.16 vd.

100. A.A. Özeken, *a.g.e.*, s.52.

y asimilada, también mostrará su profunda vitalidad y convertirá a sus hijos -nosotros- en seres humanos más comprensivos, más tolerantes, más sabios por lo tanto, tal vez hasta con la posibilidad de llegar a ser más felices.

1. SOBRE ABANDONOS Y CONQUISTAS.

Estamos en la frontera de la que un autor argelino denominó "guerra de los 300 años" entre España y Argelia². Y de la que hoy celebramos uno de sus hitos más destacados, la incorporación definitiva de uno de sus bastiones, la magna ciudad fortaleza de Orán - con Valetta, Beyaia o Bugía y Dubrovnic o Ragusa, entre otras, una de las joyas urbanas y militares del XVI mediterráneo-, la incorporación a su entorno natural berberisco, con lo que ello supuso de reordenación de la frontera a reajuste fronterizo.

La historiografía española hasta hace tan poco tiempo aún nostálgica del imperio perdido y, un poco acorde con los tiempos, reivindicativa³-, haciendo hincapié en las negociaciones con la Regencia de Argel que culminaron en un tratado de paz que incluía entre sus capitulaciones la cesión de Orán a la Regencia, denominó a este hito histórico mediterráneo "el abandono de Orán".

La historiografía argelina -imbuída de explicable y muy lícito nacionalismo-, insistiendo en la presión militar procedente sobre todo del Bey de Mascara y de las tribus de "moros de guerra" que precipitó y hasta forzó, favorecida por aquel desastre natural que fueron los terremotos de 1790, denominó a este hito histórico "la conquista de Orán" o, más influidos por lenguaje político actual, "la liberación de Orán".

Si en la historia de España se conmemora precisamente este año de 1992 la "conquista de Granada", tras larga guerra directa de casi un decenio y largo enfrentamiento con guerra intermitente de ocho siglos, y en la que hubo capitulaciones finales de cesión de soberanía, tan importante para fijar las fronteras del nuevo estado naciente que un día se llamaría "estado español", no veo por qué no hablar de "conquista de Orán", tras otra guerra directa tal vez de menos años y protagonizada por las tropas del Bey de Mascara y

2. Tawfiq el Madani, Argel, 1968 y 1976.

3. Ver, como ejemplos bien significativos, los trabajos de T. García Figueras *Presencia de España en Berbería Central y Oriental (Tremecén, Argel, Túnez, Trípoli)*, Madrid, 1943, y de J.M. Areilza y F.M. Castiella *Reivindicaciones de España*, Madrid, 1943.